Volume 10. Issue 36. Winter 2026. Pages 109 to 129.

Journal of Literary Schools

Examining the Effects of Nihilism in Aldous Huxley's Brave New World *

Freshteh Naseri*[1]

[1] Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Yadegar-e-Imam Khomeini (RA) Shahr-e-Rey Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

10.22080/RJLS.2026.30979.1590

Received:
1404-10-11
Accepted:
1404-11-26

Keywords:
Nihilism, Hedonism, Dystopia, Aldous Huxley's Brave New World.

Abstract

Aldous Huxley's Brave New World is one of the prominent examples of twentieth-century dystopian literature. Through a critical perspective, the novel presents a disturbing image of a possible future dominated by technology, genetic engineering, and psychological control over human existence. Employing a descriptive-analytical method and a critical-philosophical approach, this study examines the various dimensions of nihilism in Huxley's Brave New World. It demonstrates how nihilism, as the ideological foundation of the dystopian society depicted in the novel, not only eliminates morality, religion, and meaning from human existence but also reduces the meaning of human life to mechanical reproduction and consumerism by creating a disciplined, pleasure-oriented world devoid of transcendent values. In this study, the concept of nihilism is formulated primarily through Friedrich Nietzsche's philosophy, particularly his ideas of the "death of God," the collapse of transcendent values, and the distinction between passive and active nihilism. Selected notions from Martin Heidegger's philosophy are also employed as a complementary framework to explain the relationship between nihilism, technological rationality, and the domination of technology. Findings indicate that Brave New World not only portrays a nihilistic future but also offers a philosophical warning that the emergence of such a world is not a distant possibility; rather, it may be the outcome of a gradual and plausible process unfolding within modern civilization. Accordingly, the novel can be interpreted as a profound allegorical exploration of the dangers confronting contemporary humanity.

* **Corresponding Author:** Freshteh Naseri
Address: Department of Persian Language and Literature,YI.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: Naseri1033@ausr.ac.ir
Tel: 09916721142

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Extended Abstract

1. Introduction

Brave New World portrays numerous elements of nihilism through a fictional and symbolic framework. Although the novel was written in the 1930s, its themes, particularly those concerning the relationship between science, humanity, and meaning, remain remarkably relevant to contemporary society. Therefore, examining the nature and manifestations of nihilism in this novel constitutes not merely a literary inquiry but also a philosophical and anthropological question that may contribute to an investigation of the crisis of meaning in the modern world. The significance of this inquiry is further enhanced by Huxley's distinctive narrative approach and his depiction of a society in which technology, order, and material comfort have replaced meaning, freedom, and individuality.

In many interpretations, Brave New World has been regarded primarily as a work criticizing totalitarian regimes or technological progress. However, a deeper examination of fundamental concepts such as "artificial happiness," "cultural control," "alienation," and "the absence of the transcendent" reveals the defining characteristics of nihilism. The nihilism manifested in this novel is philosophical in nature: not only are metaphysical and religious values rejected, but meaning itself is fundamentally challenged. This process is clearly reflected in the system of human education and upbringing, psychological conditioning, the elimination of art and religion, and the negation of individuality. As a result, human beings are deprived of both a purpose for living and a reason for thinking.

Many existing analyses of the novel have focused primarily on its ethical or sociological dimensions, paying less attention to the fact that the ideological system governing the fictional world reflects a nihilistic condition. In other words, the novel presents a society that has achieved an extraordinary degree of material comfort and stability but remains ultimately devoid of meaning. The absence of meaning in such a society is not realized solely through the elimination of suffering, religion, or art; it also manifests itself in human relationships, communication, language, and even love. This condition of meaninglessness corresponds to what Nietzsche describes through the concept of the "death of God," which Huxley symbolically and meticulously embodies in the everyday lives of the inhabitants of this society.

If instrumental utility and pleasure replace meaning and values, humanity will inevitably move toward emptiness, loss of identity, and self-destruction. In the novel, Huxley depicts a world in which traditional foundations of human identity, including family, religion, language, and culture, have been deliberately eliminated and replaced by a system whose ultimate objective is to produce obedient, homogeneous, unquestioning, and seemingly happy individuals. However, this happiness does not arise from awareness, reason, or lived experience; rather, it is the direct result of psychological conditioning, the consumption of the drug soma, and the systematic elimination of pain and doubt.

2. Research Questions and Methodology

This study employs a descriptive-analytical method within an interdisciplinary framework to examine both the literary dimensions of the novel and its philosophical implications. The theoretical framework is primarily Nietzschean. Within this framework, nihilism is understood as a consequence of the collapse of metaphysical values, expressed through the concept of the "death of God," and the subsequent replacement of meaning with pleasure and utility. The distinction

between passive and active nihilism serves as the principal basis for analyzing the relevant components.

At a secondary level, and in a complementary capacity, selected insights from Heidegger's philosophy are used to explain the mechanisms through which nihilism becomes systematized within the contexts of technology and social discipline. Other thinkers, such as Jean-Paul Sartre, as well as literary figures such as Fyodor Dostoevsky, do not serve as foundational theoretical frameworks in this study and are mentioned only in supplementary discussions or the review of previous research. Accordingly, the analytical components and indicators employed in this article are derived primarily from Nietzschean concepts, while references to Heidegger are intended solely to elucidate the relationship between nihilism, technological order, and consumerism in the novel. The central question of this study is: How are the components of philosophical nihilism represented in Brave New World, and what role do these components play in shaping the meaning, narrative, characterization, and form of the novel?

The study also addresses several subsidiary questions, including the following:

- What similarities and differences exist between Nietzsche's philosophical conception of nihilism and its manifestation in the novel?
- What is the relationship between technology, pleasure, and the loss of meaning in the fictional world?
- How does the novel's narrative structure itself embody a form of formal nihilism?

3. Findings and Conclusion

Aldous Huxley's Brave New World offers a comprehensive and multilayered critique of the emerging modern world, in which technology, pleasure, and mechanistic order alienate human beings from themselves, from meaning, and from authentic existential experience. The first major dimension of this critique concerns the growing dominance of technology and instrumental rationality over human life. In this context, human beings are transformed from conscious and autonomous subjects into obedient, mechanized objects. This condition is accompanied by a new form of servitude in which technology no longer serves humanity; instead, humanity becomes subordinate to technology and its continued reproduction. Consequently, "technological nihilism" deprives human existence of meaning and creativity, producing a condition of existential and moral emptiness.

Nihilism is present not only in the novel's content but also in its form and narrative structure. Language, characters, events, and even the silences within the text convey implications of meaninglessness and emptiness. In this work, the individual possesses meaning only as a component of the larger social structure; outside that structure, the individual is quickly marginalized or eliminated. This process is particularly evident in the fates of characters such as John and his mother, Linda, in a world where grief, love, death, and suffering have all become unacceptable and abnormal phenomena. The fictional world of Brave New World exemplifies a form of organized nihilism, in which the loss of meaning does not appear as social collapse but rather as artificial stability and order. Meaninglessness is replaced by pleasure and comfort to such an extent that individuals may not even recognize the nihilistic nature of their own existence. This constitutes one of the fundamental differences between Huxley's novel and works such as George Orwell's 1984, in which nihilism is manifested more prominently through terror and repression.

Huxley demonstrates that in a world where ethical values have been eroded by hedonism and relativism, institutions such as family, marriage, and even education cease to function as foundations of human meaning. The replacement of love, sacrifice, and responsibility with

consumption and immediate gratification leads to moral and identity-related disintegration. Rather than seeking personal growth through human relationships, individuals in this society pursue the immediate satisfaction of their needs and desires. Consequently, social institutions also lose their original functions and become instruments for managing pleasure, entertainment, and the reproduction of existing power structures. This is a world in which morality itself serves the economy of consumption and pleasure.

Ultimately, through the figure of the "Savage," Huxley explores the possibility of recovering individuality, meaning, and existential experience. The Savage, through his demand for "God," "poetry," "danger," and "freedom," rebels against homogenization and passive hedonism. He symbolizes a human being who is willing to suffer in order to remain free and experience meaning. By contrast, the engineered society replaces freedom with superficial contentment and a life without pain. This condition signifies not only the death of individuality and agency but also a new form of enslavement in which human beings are silenced through pleasure rather than force. Such a world presents a disturbing image of modern nihilism, in which technology and pleasure have taken the place of truth and humanity.

دوره ۱۰. شماره ۳۶ زمستان ۱۴۰۵. صفحات ۱۰۹ تا ۱۲۹.

علمی پژوهشی

بررسی نشانه‌های مکتب نیهیلیسم در رمان دنیای قشنگ نو از آلدوس هاکسلی*

فرشته ناصری*[۱]

10.22080/RJLS.2026.30979.1590

تاریخ دریافت:
۱۴۰۴/۱۰/۱۱
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۴/۱۱/۲۶

کلیدواژه‌ها:
نیهیلیسم، لذت‌گرایی، پادآرمان‌شهر، هاکسلی، دنیای قشنگ نو.

چکیده

رمان دنیای قشنگ نو اثر آلدوس هاکسلی، یکی از نمونه‌های برجسته ادبیات پادآرمان‌شهری در قرن بیستم است که با نگاهی انتقادی، تصویری تکان‌دهنده از آینده‌ای ممکن و سیطره تکنولوژی، مهندسی ژنتیک و کنترل روانی بر هستی انسان ترسیم می‌کند. این پژوهش برمبنای روش توصیفی – تحلیلی و با رویکردی انتقادی-فلسفی، به بررسی ابعاد مختلف نیهیلیسم (پوچ‌گرایی) در ساختار درونی و تماتیک این رمان می‌پردازد و نشان می‌دهد که چگونه نیهیلیسم به عنوان بنیان ایدئولوژیک جامعه پادآرمان‌شهری در این اثر، نه‌تنها اخلاق، دین و معنا را از ساحت وجودی بشر حذف کرده بلکه با خلق جهانی منضبط، لذت‌محور و عاری از ارزش‌های متعالی، معنای هستی انسانی را به بازتولید مکانیکی و مصرف‌گرایانه فروکاسته است. در این پژوهش، مفهوم نیهیلیسم عمدتاً بر اساس خوانش فردریش نیچه (مرگ خدا، فروپاشی ارزش‌های متعالی و تمایز نیهیلیسم منفعل/فعال) صورت‌بندی شده و برای تبیین پیوند نیهیلیسم با عقلانیت ابزاری و سیطره تکنولوژی، از برخی نکات هایدگر به‌صورت مکمل بهره گرفته می‌شود یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که رمان دنیای قشنگ نو نه‌تنها تصویری از یک آینده نیهیلیستی را به تصویر می‌کشد بلکه با کنایه‌ای فلسفی، هشدار می‌دهد که تحقق چنین جهانی، نه نتیجه‌ای دوردست بلکه فرآیندی تدریجی و محتمل در دل تمدن مدرن است. بدین‌ترتیب، این رمان را می‌توان یک قرائت استعاری و عمیق از خطرات فراروی انسان معاصر دانست که اگر به جای معنا و ارزش، صرفاً ابزار و لذت را جایگزین کند، به‌ناچار به سوی پوچی، بی‌هویتی و خودویرانی خواهد رفت. هاکسلی در رمان خود، جهانی را به تصویر می‌کشد که در آن، تمامی مظاهر سنتی هویت انسانی همچون خانواده، دین، زبان و فرهنگ به عمد حذف شده‌اند و جای خود را به نظامی داده‌اند که هدف غایی‌اش خلق انسان‌هایی رام، یکدست، بی‌سؤال و در ظاهر شاد است، اما این شادی، برخاسته از آگاهی، خرد، یا تجربه نیست بلکه نتیجه‌ی مستقیم شرطی‌سازی روانی، مصرف مواد مخدر (سوما) و حذف درد و شک است.

* **نویسنده مسؤول:** فرشته ناصری
آدرس: مدرس دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
ایمیل: Naseri1033@ausr.ac.ir
تلفن: ۰۹۹۱۶۷۲۱۱۴۲

[۱]- گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، دانشگاه آزا د اسلامی تهران، ایران. (نویسنده مسؤول) رایانامه:
Naseri1033@ausr.ac.ir

۱ مقدمه

ادبیات داستانی همواره آینه‌ای برای بازتاب دغدغه‌های فلسفی، اجتماعی و روانی بشر بوده است. «در قرن بیستم، ظهور ژانرهای جدیدی همچون ادبیات پادآرمان‌شهری نشانگر تحولی در نگاه نویسندگان به آینده بشر و نقد تمدن مدرن است.» (ثروت، ۱۳۹۰: ۱۲۷)؛ این نوع ادبیات با خلق جهان‌هایی خیالی و در عین حال ممکن، پرسش‌هایی بنیادین در مورد آزادی، معنا، تکنولوژی، ارزش‌های انسانی و سرنوشت بشر مطرح می‌کند. «دنیای قشنگ نو اثر آلدوس هاکسلی از جمله شاخص‌ترین نمونه‌های این نوع ادبیات است که با ترسیم آینده‌ای تکنوکرات و تمامیّت‌خواه، بسیاری از بحران‌های معرفتی و وجودی انسان مدرن را برجسته می‌سازد. نویسنده با نگاهی تیزبین و با بهره‌گیری از شگردهای روایی مدرن، نه‌تنها ساختار اجتماعی آینده را نقد می‌کند بلکه به لایه‌های عمیق‌تری از گسست انسان با معنا و حقیقت می‌پردازد.» (Firchow ، ۱۹۸۴: ۱۷)

هاکسلی در این رمان، جهانی را ترسیم می‌کند که در آن نه خبری از رنج هست و نه شادی اصیل، نه مفهومی از آزادی وجود دارد و نه اراده‌ای برای دانستن. جامعه‌ای که در آن انسان‌ها با شرطی‌سازی ژنتیکی و روانی به موجوداتی تابع و مصرف‌گرا تبدیل شده‌اند. این تصویر هراس‌آور، از یک‌سو بازتابی از روندهای علمی و تکنولوژیکی زمانه‌ی نویسنده است و از سوی دیگر، تجسمی ادبی از یکی از مهم‌ترین بحران‌های فلسفی دوران مدرن: نیهیلیسم. هاکسلی نشان می‌دهد که چگونه تمدن جدید، با حذف تدریجی ارزش‌ها، سنت‌ها، دین، هنر و فردیت، به سمت وضعیتی سوق پیدا می‌کند که در آن هیچ امر متعالی‌ای برای انسان باقی نمی‌ماند.

در این پژوهش، نیهیلیسم به معنای نیچه‌ای آن در نظر گرفته می‌شود؛ یعنی «وضعیتی که پس از "مرگ خدا" و سست‌شدن مبانی متافیزیکی، ارزش‌های متعالی و غایات نهایی فرو می‌ریزند و زندگی جمعی به سوی نوعی تهی‌شدگی ارزشی و معنایی سوق داده می‌شود.» (دانلدای، ۱۳۸۳: ۱۱۲)؛ بر این اساس، تمایز نیچه میان نیهیلیسمِ منفعل (رضایت به آسایش، تسکین، فراموشی) و نیهیلیسمِ فعال (نقد ریشه‌ای ارزش‌ها و امکان بازآفرینی ارزش) مبنای استخراج مؤلفه‌های نیهیلیستی در رمان قرار می‌گیرد. همچنین برای توضیح نسبت نیهیلیسم با سیطره تکنولوژی و نظم ماشینی در جهان داستانی، از خوانش هایدگر درباره گسست از معنا و چیرگی سامانِ فنی به‌صورت مکمل استفاده می‌شود.

در دنیای قشنگ نو، انسان‌ها به دلیل حذف درد و رنج، دیگر نیازی به دین، فلسفه یا اخلاق ندارند. آن‌ها خوشبختی را در مصرف کالا، آمیزش بی‌قید و دارویی به نام «سوما» می‌یابند. در ظاهر، جامعه‌ای موفق شکل گرفته است، اما در بطن این ساختار، انسانی خالی از معنا، بی‌ریشه و ناتوان از اعتراض پنهان شده است.

اهمیت این رمان در آن است که نیهیلیسم را نه صرفاً مفهومی انتزاعی، بلکه تجربه‌ای عینی و روزمره در دل جامعه‌ای محتمل به تصویر می‌کشد برخلاف نگرش‌های سنتی به نیهیلیسم که آن را بحران فردی یا وجودی می‌دانند،

دوره ۱۰. شماره ۳۶ **زمستان** ۱۴۰۵. صفحات ۱۰۹ تا ۱۲۹.

در این اثر با نوعی نیهیلیسم سیستماتیک مواجه هستیم؛ نیهیلیسمی که از طریق آموزش، رسانه، پزشکی، علم و دولت بازتولید می‌شود. همین ویژگی سبب می‌شود که دنیای قشنگ نو نه‌فقط به‌مثابه یک اثر ادبی، بلکه به‌عنوان متنی فلسفی، اجتماعی و حتی پیش‌بینی‌گر، مورد تحلیل قرار گیرد. هاکسلی با مهارتی خاص، مرز میان علم و ایدئولوژی را مخدوش می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه علم، بدون اخلاق، به ابزار تسلط و بی‌معنایی تبدیل می‌شود.

۱- ۱- بیان مسأله

رمان دنیای قشنگ نو، بسیاری از مؤلفه‌های نیهیلیستی را در قالبی داستانی و نمادین به تصویر می‌کشد. با آن‌که این رمان در دهه سی میلادی نوشته شده، اما هنوز هم موضوعات آن، به‌ویژه در زمینه رابطه علم، انسان و معنا، بسیار معاصر به نظر می‌رسد. ازاین‌رو، پرسش از چیستی و چگونگی نیهیلیسم در این رمان، نه‌تنها رویکردی ادبی بلکه پرسشی فلسفی و انسان‌شناختی است که می‌تواند به واکاوی بحران معنای زندگی در جهان مدرن منجر شود. آن‌چه که اهمیّت این پرسش را دوچندان می‌سازد، شیوه‌ی خاص هاکسلی در روایت‌پردازی و خلق جامعه‌ای است که در آن تکنولوژی، نظم و رفاه جای معنا، آزادی و فردیت را گرفته‌اند.

در بسیاری از خوانش‌ها، دنیای قشنگ نو صرفاً به‌عنوان اثری علیه حکومت‌های توتالیتر یا نقد تکنولوژی شناخته شده است، اما نگاه عمیق‌تر به مفاهیم بنیادینی چون «سعادت مصنوعی»، «کنترل فرهنگی»، «خودبیگانگی» و «فقدان امر متعالی»، ما را با شاخصه‌های نیهیلیسم مواجه می‌سازد. نیهیلیسمی که در این اثر ظاهر می‌شود، از سنخ نیهیلیسم فلسفی است؛ بدین معنا که نه‌فقط ارزش‌های متافیزیکی و دینی نفی می‌شوند، بلکه اساساً خودِ معنا به چالش کشیده می‌شود. این مسأله در روند تربیتی انسان‌ها در این جهان، در نظام شرطی‌سازی، در حذف هنر و دین و در نفی فردیت، به وضوح نمود می‌یابد. چنین روندی باعث می‌شود تا انسان دیگر نه هدفی برای زیستن بیابد و نه دلیلی برای اندیشیدن.

بسیاری از تحلیل‌های صورت‌گرفته از این رمان، بیشتر به نقدهای اخلاقی یا جامعه‌شناختی بسنده کرده‌اند و کمتر به این نکته پرداخته‌اند که نظام فکری حاکم بر آن، درواقع بازتابی از وضعیت نیهیلیستی است؛ به این معنا که جامعه‌ای در اوج رفاه و ثبات، اما در نهایت تهی از معنا ساخته شده است. غیبت معنا در چنین جامعه‌ای، نه‌فقط با حذف رنج، دین یا هنر تحقق می‌یابد بلکه در ساحت روابط انسانی، ارتباطات، زبان و حتی عشق، خود را نشان می‌دهد. این نوع تهی‌شدگی از معنا، همان چیزی است که نیچه با عنوان «مرگ خدا» از آن یاد می‌کند و هاکسلی با دقتی استعاری آن را در قالب زندگی روزمره مردم این جامعه مجسّم می‌سازد.

۱- ۲- پرسش‌های پژوهش

پرسش بنیادین این پژوهش آن است که: «مؤلفه‌های نیهیلیسم فلسفی چگونه در رمان دنیای قشنگ نو بازنمایی شده‌اند و این مؤلفه‌ها چه نقشی در تکوین معنا، روایت، شخصیّت‌پردازی و فرم اثر دارند؟» همچنین، پرسش‌های فرعی دیگری نظیر این‌که «چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی میان نیهیلیسم فلسفی نیچه و تجلی آن در رمان وجود دارد؟»، «چه نسبتی میان فن‌آوری، لذت و ازدست‌رفتن معنا در جهان داستانی برقرار است؟» و «چگونه ساختار روایی رمان، خود حامل نوعی نیهیلیسم فرمی است؟» نیز در مسیر پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۱- ۳- روش پژوهش

در این پژوهش، از روش توصیفی-تحلیلی با رویکردی میان‌رشته‌ای بهره گرفته می‌شود تا هم جنبه‌های ادبی اثر تحلیل شود و هم ابعاد فلسفی آن واکاوی گردد. چارچوب نظری پژوهش نیچه‌محور است. در این چارچوب، نیهیلیسم به‌عنوان پیامد فروپاشی ارزش‌های متافیزیکی (مرگ خدا) و جایگزینی معنا با لذت/فایده در نظر گرفته می‌شود و تمایز نیهیلیسم منفعل/فعال مبنای تحلیل مؤلفه‌هاست. در سطح دوم و به‌صورت کمکی، برای توضیح سازوکارهای نیهیلیسمِ نظام‌مند در بستر تکنولوژی و انضباط اجتماعی، از برخی نکات تبیینی هایدگر بهره گرفته می‌شود. سایر نام‌ها (مانند سارتر یا داستایفسکی) در این پژوهش نقش چارچوب‌ساز ندارند و صرفاً در حد اشاره‌های تکمیلی/پیشینه مطرح می‌شوند. بنابراین، مؤلفه‌ها و شاخص‌های تحلیلی مقاله بر اساس مفاهیم نیچه‌ای استخراج شده‌اند و ارجاع به هایدگر صرفاً برای تبیین نسبت نیهیلیسم با «نظم فنی و مصرف‌زدگی» در رمان است.

۱- ۴- پیشینه‌ی پژوهش

مطالعات مربوط به رمان دنیای قشنگ نو به‌شکل گسترده‌ای در حوزه‌های گوناگون مورد بررسی قرار گرفته‌است. در بخش نخست این مرور، می‌توان به پژوهش‌هایی اشاره کرد که به بررسی جامعه‌شناختی و سیاسی رمان پرداخته‌اند. از جمله، مقاله «The Political Myth in Dystopian Fiction» نوشته لورنزو دی ماریو (۲۰۱۴) با نگاهی تطبیقی به رمان‌های پادآرمان‌شهری، از جمله دنیای قشنگ نو، تلاش می‌کند تا ایدئولوژی و ساختار قدرت را در این آثار تحلیل کند. همچنین، مطالعه‌ای از جسیکا شلر (۲۰۱۲) تحت عنوان « Consumerism and the Loss of Individuality in Brave New World» به رابطه مصرف‌گرایی و بی‌هویتی فردی در این رمان می‌پردازد. در ایران نیز پایان‌نامه‌هایی همچون «تحلیل پسامدرن رمان دنیای قشنگ نو» در چند دانشگاه هنر و زبان‌انگلیسی انجام شده است که رویکردهایی بیشتر اجتماعی، اخلاقی و گاهی روان‌شناختی داشته‌اند.

در زمینه d شناخت مؤلفه‌های فلسفی اثر، پژوهش‌های مستقلی نیز صورت گرفته‌است. در پژوهش دانیل کوردووا (۲۰۱۷) با عنوان «Brave New World and the Nihilistic Ethics of Happiness»، تلاش شده است تا مفهوم خوشبختی مصنوعی در جامعه‌ای نیهیلیستی بررسی شود. این مقاله تا حدودی وارد حیطه‌ی فلسفه اخلاق می‌شود، اما ساختار کامل نیهیلیسم را در ابعاد روایی اثر واکاوی نمی‌کند. از سوی دیگر، برخی مقالات در مجلات فلسفی، رمان

دوره ۱۰. شماره ۳۶ زمستان ۱۴۰۵. صفحات ۱۰۹ تا ۱۲۹.

را در پیوند با نیچه و هایدگر بررسی کرده‌اند، اما این بررسی‌ها اغلب مختصر یا صرفاً فلسفی‌اند و کمتر به بُعد روایی و ادبی اثر توجّه کرده‌اند. پژوهش‌های دانشگاهی فارسی نیز به‌ندرت به تحلیل نیهیلیسم به‌شکل روشمند و ساخت‌یافته پرداخته‌اند.

در باب خودِ نیهیلیسم، آثار بسیاری در حوزه‌ی فلسفه از نیچه گرفته تا تفسیرهای هایدگر و حتی تأملات اگزیستانسیالیستی درباره معنای زندگی نوشته شده‌است، اما بررسی این دیدگاه‌ها در بستر ادبیات، خصوصاً ادبیات پادآرمان‌شهری، کمتر مورد توجه نظام‌مند بوده است. البته باید از آثاری مانند کتاب «ادبیات و فلسفه نیهیلیسم» (نوشته برایان لویس) و مقاله‌هایی چون «Nihilism in Modern Narrative» (نوشته راجر بی. نلسون) نیز یاد کرد که کوشیده‌اند پل میان ادبیات و نیهیلیسم ایجاد کنند. با این حال، تحلیل رمان دنیای قشنگ نو با محوریت نیهیلیسم به‌طور خاص و ساخت‌یافته، کمتر دیده شده و غالباً نیهیلیسم صرفاً به‌صورت یک برچسب یا گرایش کلی به متن الصاق شده است.

۲ چارچوب مفهومی یا مبانی نظری پژوهش

در این پژوهش، سه رکن اساسی یعنی مکتب نیهیلیسم، آلدوس هاکسلی به عنوان نویسنده و رمان دنیای قشنگ نو به عنوان متن اصلی بررسی مورد نظر قرار گرفته‌اند. این سه عنصر در هم‌تنیدگی تحلیلی پژوهش را تشکیل می‌دهند و درک عمیق‌تر از هر یک از آن‌ها برای فهم بنیان‌های نظری، محتوایی و ایدئولوژیک پژوهش ضروری است. از این‌رو، در این بخش از مبانی نظری، نخست به معرفی مکتب فکری نیهیلیسم به عنوان چارچوب نظری پژوهش پرداخته می‌شود، سپس زندگی فکری و جایگاه ادبی آلدوس هاکسلی مورد توجه قرار می‌گیرد و در نهایت، ساختار، درون‌مایه‌ها و چشم‌اندازهای روایی رمان دنیای قشنگ نو به عنوان متن محوری پژوهش معرفی خواهد شد تا زمینه‌ای برای تحلیل انتقادی اثر از منظر مؤلفه‌های نیهیلیستی فراهم شود.

۱-۲- مکتب نیهیلیسم و مهمترین مؤلفه‌های آن

نیهیلیسم یا پوچ‌گرایی، یکی از جریان‌های مهم فلسفه‌ی مدرن و معاصر است که ریشه‌های آن به قرن نوزدهم و آثار فیلسوفانی چون شوپنهاور و به‌ویژه فردریش نیچه بازمی‌گردد. «این مکتب بر این باور است که جهان فاقد معنا، هدف نهایی، ارزش‌های مطلق یا بنیادهای اخلاقی ثابت است. نیهیلیسم واکنشی عمیق به بحران‌های متافیزیکی پس از فروپاشی نظام‌های سنتی مذهبی و اخلاقی در غرب به شمار می‌رود و بیانگر نوعی ناامیدی بنیادین نسبت به امکان وجود معنا در جهان و زندگی انسان است.» (غفوری، ۱۳۷۹: ۳۷)؛ در نگاه نیهیلیستی، تمام ارزش‌هایی که تاکنون بشر بر آن‌ها تکیه کرده، اعم از دین، حقیقت، اخلاق و حتی خود عقلانیّت، ساخته‌های ذهنی و اعتباری‌اند که نه‌تنها بنیاد واقعی ندارند، بلکه اغلب سرکوبگر نیز بوده‌اند.

این جریان فکری به‌ویژه با ظهور مدرنیته و گسترش علم‌گرایی، مصرف‌گرایی و تکنولوژی، عمق بیشتری یافت. «نیچه در آثار خود، نیهیلیسم را «سرنوشت محتوم تمدن غرب» معرفی می‌کند و با اعلان مرگ خدا، به بحران معنای زندگی دامن می‌زند. در نظر نیچه، وقتی خدا از صحنه تفکر بشری حذف شود، دیگر ارزش‌های بنیادین نیز اعتبار خود را از دست می‌دهند و انسان در برابر تهی‌بودگی هستی‌شناختی قرار می‌گیرد.» (زرشناس، ۱۳۸۵: ۵۸)؛ ازاین‌رو، نیهیلیسم نه صرفاً یک موضع بدبینانه، بلکه حقیقتی تلخ درباره فروپاشی نظام‌های ارزشی متافیزیکی تلقی می‌شود که پیامدهای آن در هنر، ادبیات، سیاست و روان‌شناسی انسان مدرن، به‌وضوح قابل مشاهده است.

مهم‌ترین مؤلفه‌های نیهیلیسم که در فلسفه و ادبیات تبلور یافته‌اند، شامل: انکار معنا و حقیقت مطلق، فروپاشی ارزش‌های اخلاقی، بحران هویت و فردیت، نسبی‌گرایی افراطی، لذت‌گرایی مکانیکی، بیگانگی و ازخودبیگانگی و مرگ متافیزیک هستند. این مؤلفه‌ها به‌صورت درهم‌تنیده، چهره جهان نیهیلیستی را ترسیم می‌کنند و در حوزه‌هایی همچون ادبیات داستانی، با زبانی استعاری و تمثیلی، بازتاب می‌یابند.

عنوان رمان از جمله‌ای از نمایش‌نامه طوفان اثر ویلیام شکسپیر برگرفته شده و خودِ شکسپیر در لایه‌های درونی رمان و در سخنان شخصیّت «جان» حضوری پررنگ دارد. در واقع، هاکسلی از زبان «جان»، که با متون کلاسیک پرورش یافته، ناهنجاری‌های جامعه مدرن را به چالش می‌کشد و او را به آینه‌ای در برابر آرمان‌شهری جعلی تبدیل می‌کند (Bradshaw, 2004: 136)؛ دنیای قشنگ نو، پرسش‌هایی بنیادین در باب اخلاق، آزادی، هویت، کنترل اجتماعی و حقیقت را مطرح می‌سازد و همچنان پس از دهه‌ها، یکی از تامل‌برانگیزترین آثار ادبیات انتقادی در حوزه انسان، فناوری و قدرت به شمار می‌رود.

۲-۲- هاکسلی

آلدوس لئونارد هاکسلی (۱۹۶۳-۱۸۹۴) نویسنده و فیلسوفی برجسته از خانواده‌ای فرهیخته در انگلستان بود که در محیطی سرشار از اندیشه علمی و ادبی رشد یافت. او تحصیلاتش را در رشته‌ی ادبیات کامل کرد و سپس به تدریس پرداخت، جایی که از جمله شاگردانش، اریک بلر (جورج اورول) بود. هاکسلی نخستین رمان خود را با عنوان زرد کرومی در قالب طنز اجتماعی منتشر کرد، اما نقطه‌ی عطف نویسندگی‌اش زمانی پدید آمد که با الهام از رمان ما اثر زامیاتین، از سبک طنز فاصله گرفت و رمان دنیای قشنگ نو را در ژانر علمی‌تخیلی و پادآرمان‌شهری نوشت که به یکی از مهم‌ترین آثار قرن بیستم بدل شد. (امامی، ۱۳۳۶: ۱۴)

هاکسلی علاوه بر نویسندگی، فیلم‌نامه‌نویسی در هالیوود را نیز تجربه کرد و زندگی‌اش را در لس‌آنجلس ادامه داد. «تعهد انسانی و صلح‌طلبی از ویژگی‌های بارز شخصیّت او بود، به گونه‌ای که از گرفتن تابعیت آمریکایی به دلیل مخالفت با جنگ خودداری کرد. نگاه هجونویسانه، اندیشه‌های انسان‌گرایانه و باور راسخ به صلح در آثار او

به‌ویژه در دنیای قشنگ نو به‌خوبی نمایان است. هاکسلی با وجود اینکه هفت بار نامزد جایزه نوبل ادبیات شد، هیچ‌گاه آن را دریافت نکرد و در سال ۱۹۶۳، هم‌زمان با ترور جان اف. کندی، درگذشت.» (Thody ، ۱۹۷۳: ۹۴)

۳-۲- دنیای قشنگ نو

رمان «دنیای قشنگ نو» اثر آلدوس هاکسلی، یکی از برجسته‌ترین آثار علمی‌تخیلیِ پادآرمان‌گرای قرن بیستم است که در سال ۱۹۳۲ منتشر شد. این اثر آینده‌ای دور، در سال ۲۵۴۰ میلادی را به تصویر می‌کشد؛ جهانی که در آن بشر با توسل به فناوری‌های پیشرفته ژنتیکی، روان‌شناسی شرطی‌سازی و نظارت کامل دولت جهانی، به ثبات، رفاه و شادیِ مصنوعی دست یافته است. (وهابی، ۱۳۹۴: ۷۲)؛ هاکسلی در این رمان، جامعه‌ای به ظاهر کامل را نشان می‌دهد که در آن انسان‌ها در کارخانه‌ها «ساخته» می‌شوند، خانواده، دین و فردیت از میان رفته و همه‌چیز فدای ثبات اجتماعی و مصرف‌گرایی شده است.

شخصیّت‌های اصلی داستان، مانند برنارد مارکس، هلمولتز واتسون و جان وحشی، هر یک به گونه‌ای با این نظام برخورد می‌کنند و نمایانگر نوعی بحران هویت، تضاد با نظام و تمنای معنا هستند. جان که در یک منطقه وحشی به دنیا آمده و پرورش یافته، با مواجهه با تمدن مدرن، دچار بحران فرهنگی و اخلاقی می‌شود و سعی می‌کند با ریاضت و طرد جامعه، خویشتن را حفظ کند. اما در برابر فشار و بی‌رحمی جمع، تاب نمی‌آورد و در نهایت خودکشی می‌کند. (Johan ، ۲۰۰۲: ۵۹)؛ رمان در دل این روایت پرکشمکش، نقدی گزنده بر ایده‌آل‌گرایی تکنولوژیک، مصرف‌زدگی و حذف مفاهیم عمیق انسانی همچون عشق، مذهب و هنر ارائه می‌دهد.

عنوان رمان از جمله‌ای از نمایش‌نامه طوفان اثر ویلیام شکسپیر برگرفته شده و خودِ شکسپیر در لایه‌های درونی رمان و در سخنان شخصیّت «جان» حضوری پررنگ دارد. در واقع، هاکسلی از زبان «جان»، که با متون کلاسیک پرورش یافته، ناهنجاری‌های جامعه مدرن را به چالش می‌کشد و او را به آینه‌ای در برابر آرمان‌شهری جعلی تبدیل می‌کند. (Bradshaw ، ۲۰۰۴: ۱۳۶)؛ دنیای قشنگ نو، پرسش‌هایی بنیادین در باب اخلاق، آزادی، هویت، کنترل اجتماعی و حقیقت را مطرح می‌سازد و همچنان پس از دهه‌ها، یکی از تامل‌برانگیزترین آثار ادبیات انتقادی در حوزه انسان، فناوری و قدرت به شمار می‌رود.

۳ تحلیل داده‌ها

رمان دنیای قشنگ نو از نخستین لحظات خود، جهانی را ترسیم می‌کند که به‌شکلی بیمارگونه منظم و سازمان‌یافته است؛ جهانی که در آن تولیدمثل طبیعی جای خود را به رشد مصنوعی داده، عشق و خانواده به اموری غیراخلاقی بدل شده و لذت‌های سطحی به‌عنوان جایگزین معنای زندگی جای گرفته‌اند. این جهان اگرچه در ظاهر

بدون جنگ و درد است، اما درواقع جهانی تهی از امید، معنا و امکان تعالی است. در چنین بستری، مطالعه‌ی مؤلفه‌های نیهیلیسم نه‌تنها ممکن، بلکه ضروری است؛ چرا که نیهیلیسم در تار و پود این جهان تنیده شده است.

بر مبنای چارچوب نیچه‌محور پژوهش، هر یک از بخش‌های تحلیلیِ این بخش، مصداقی از حرکت جامعه رمان به سوی نیهیلیسم منفعل را نشان می‌دهد: از «بردگیِ لذت‌محور» و «سعادت مصنوعی» تا «فروپاشی اخلاق» و «حذف فردیت». در مواردی که نیهیلیسم در سطح سازوکارهای تکنولوژیک و نظم ماشینی توضیح داده می‌شود، ارجاع هایدگری صرفاً نقش تبیینیِ مکمل دارد، نه تعیین‌کننده‌ی چارچوب.

۱-۳- عبودیت نوین در هیأت تکنولوژی

در مقدمه‌ی کتاب دنیای قشنگ نو، هاکسلی تصویری از آینده‌ای به ظاهر مطلوب ارائه می‌دهد، اما این تصویر بیش از آنکه آرمان‌شهر باشد، نقدی نهفته بر جهانی است که در آن انسان جایگاه مرکزی خود را از دست داده و به خدمتگزار بی‌چون‌وچرای فناوری و ساختارهای ماشینی تبدیل شده است. «سخن او درباره این‌که «علم و تکنولوژی باید همچون شنبه برای انسان ساخته شوند» اشاره‌ای است به خطر محوریت یافتن زیست مکانیکی انسان، که در آن فناوری نه به عنوان ابزار رهایی، بلکه به عنوان چارچوب اسارت انسان عمل می‌کند.» (Lohnes ، ۲۰۲۴: ۸۷)؛ هاکسلی هشدار می‌دهد که آینده، ممکن است به جهانی تبدیل شود که در آن انسان به‌جای شکل‌دادن به ابزارها، خود را با سازوکار آن‌ها تطبیق دهد؛ و این همان معنای ژرف نیهیلیسم مکانیکی است.

«در چنین جامعه‌ای اقتصاد غیرمتمرکز و سیاست هم مشارکتی می‌شد. از علم و تکنولوژی چنان استفاده می‌شد که انگار مانند شنبه برای انسان ساخته شده باشند، نه آن‌چنان که گویی انسان را ناگزیر کرده باشند که خود را با آن‌ها وفق دهند و عبد و عبیدشان گردد.» (هاکسلی، ۱۳۵۱: ۱۵)

در این فراز، هاکسلی از امکان استفاده‌ی انسانی از فناوری سخن می‌گوید؛ امکانی که در جهان کنونی و آینده‌ی محتمل در حال زوال است. او به روشنی از خطر «عبد و عبیدبودن» نسبت به علم و تکنولوژی یاد می‌کند و این دقیقاً لحظه‌ای‌ست که محوریت مکانیکی زیست انسان بر ساختار جامعه چیره می‌شود. این عبارت به معنای سلطه‌ی نظام‌های فنی و فن‌محور بر حیات انسانی است؛ جایی که انسان نه تنها خلاقیت و تصمیم‌گیری خود را از دست می‌دهد، بلکه حتی زمان، کار، تفریح و ذهنیّت او توسط نظم ماشینی شکل می‌گیرد. این محوریت، چهره‌ای نو از نیهیلیسم را می‌سازد که در آن هدف‌های والا و متعالی جای خود را به بهره‌وری، عملکرد و کارکرد می‌دهند.

هاکسلی، به شکل آیرونیکی از دگردیسی انسان در جهان تکنولوژیک سخن می‌گوید. در این جهان، انسان نه تنها مصرف‌کننده‌ی ابزارها، بلکه بخشی از آن‌ها می‌شود. همان‌گونه که در سرتاسر رمان مشاهده می‌شود، افراد براساس فرایندهای تکنولوژیک خلق می‌شوند، احساساتشان با دارو تنظیم می‌شود و حتی مرگ‌شان نیز در فضای کنترل‌شده رخ می‌دهد. این همه نشان از محوریّت کامل فناوری در تعریف و هدایت زیست انسان دارد؛ زیستی که

دیگر به خلاقیّت، معنا و تصمیم‌گیری آزادانه وابسته نیست، بلکه بر حسب نرم‌افزارهای اجتماعی، بیوشیمیایی و روان‌شناختی برنامه‌ریزی می‌شود.

پیامد چنین ساختاری، شکل‌گیری انسانی‌ست که دیگر «بودن» را تجربه نمی‌کند، بلکه صرفاً «عمل می‌کند». در این شرایط، مفهوم خودآگاهی، تجربه‌ی ناب انسانی و ارتباط اصیل با جهان جای خود را به نظم تولیدی، مصرفی و فنی می‌دهد. انسان دیگر خود را نمی‌سازد، بلکه «ساخته می‌شود»؛ نه برای تحقق خویشتن، بلکه برای ایفای نقش‌های معین در سازوکار کلان جامعه. این دقیقاً تجسم محوریّت مکانیکی زیست انسان است که در آن مرز میان انسان و ماشین، میان فاعل و ابزار، از میان برداشته شده و انسان به چرخ‌دنده‌ای بی‌اختیار در نظامی ماشینی تبدیل می‌شود.

در مجموع، آنچه هاکسلی در مقدمه هشدار می‌دهد، نقدی جدی بر ریشه‌های نیهیلیسم تکنولوژیک است؛ جایی که انسان به جای آنکه بر علم و فناوری سلطه یابد، در نظام آن‌ها هضم می‌شود. این وضعیت نه تنها آزادی انسان را سلب می‌کند، بلکه هستی او را تهی می‌سازد و او را از خود، از معنا و از امکان تجربه‌ی وجودی جدا می‌سازد. جهان «دنیای قشنگ نو» اگرچه با واژگان آینده‌نگرانه آغاز می‌شود، در واقع تصویری تیره از جهانی است که در آن انسان دیگر مرکز جهان نیست، بلکه حاشیه‌ای است در حاشیه‌ی ماشین‌ها.

۲-۳- فروپاشی ارزش‌های اخلاقی

در بخش حاضر از دنیای قشنگ نو، آلدوس هاکسلی تصویری هولناک و طنزآمیز از آینده‌ی ازدواج و روابط انسانی ارائه می‌دهد. او با مقایسه ازدواج با نگهداری از سگ، نهاد مقدس و اخلاق‌مدار خانواده را به یک قرارداد موقت، بی‌اعتبار و تجاری تبدیل می‌کند؛ کنایه‌ای عمیق به فروپاشی ارزش‌های اخلاقی. این تصویر نشان می‌دهد که چگونه روابط انسانی که سابقاً بر پایه‌ی وفاداری، مسئولیت‌پذیری، پیوندهای عاطفی و تقدس اخلاقی شکل می‌گرفتند، اکنون جای خود را به نوعی مصرف‌گرایی عاری از تعهّد و معنا داده‌اند. این گزاره یکی از بارزترین نشانه‌های نیهیلیسم اخلاقی در جامعه‌ای پساارزشی است؛ جامعه‌ای که در آن تمایز میان «درست» و «نادرست»، «شرافت» و «ابتذال» از بین رفته و جای خود را به نسبی‌گرایی و لذت‌گرایی تهی از معنا داده است.

«بی‌تردید چند سالی نمی‌کشد که جواز ازدواج مانند جواز سگ با اعتبار دوازده‌ماهه به فروش برسد و قانونی هم در کار نباشد که تعویض سگ‌ها یا نگه‌داری بیش از یک حیوان را در هر نوبت منع کند.» (هاکسلی، ۱۳۵۱: ۲۱)

این گزاره آشکارا دلالت بر تقلیل جایگاه ازدواج دارد؛ نهادی که قرن‌ها نماد تعهد، ثبات و پیوندهای اخلاقی و انسانی بوده است. هاکسلی با به‌کارگیری تصویری رادیکال و کنایه‌آمیز، ازدواج را هم‌سطح با نگهداری سگ قرار می‌دهد؛ آن‌هم نه به عنوان رابطه‌ای عاطفی، بلکه به‌عنوان کالایی با تاریخ انقضا، که می‌توان آن را فروخت، عوض کرد، یا از چند نمونه‌اش به‌طور هم‌زمان استفاده کرد. این تشبیه، تبلور فروپاشی ارزش‌های اخلاقی‌ای است که زمانی

هویت و نظم اجتماعی را حفظ می‌کردند. ازدواج دیگر نه بر پایه عشـــق یا وظیفه، بلکه بر پایه «مصـــرف» و «لذت» شـکل می‌گیرد. این نگرش، ریشـه در نیهیلیسـم دارد؛ یعنی در جهانی که در آن هیچ حقیقت یا ارزشـی درونی معتبر نیست و همه چیز برحسب مطلوبیت آنی و قابل‌تعویض‌بودن سنجیده می‌شود.

در چنین جهانی، اخلاق، دیگر امری بنیادین و تغییرناپذیر تلقی نمی‌شـــود، بلکه تبدیل به امری نســـبی و تابع ترجیحات لحظه‌ای انسان‌ها شده است. رابطه انسانی، به‌ویژه رابطه ازدواج، دیگر عرصه‌ای برای رشد، تعامل و تکامل معنوی و اخلاقی نیســـت، بلکه همچون یک قرارداد تجاری موقت و بدون ضـمانت تلقی می‌شـود. قانون نیز که باید حافظ ارزش‌های اخلاقی و سـاختارهای انسـانی باشـد، از صـحنه حذف می‌شـود یا در خدمت مصـرف‌گرایی جدید درمی‌آید. به تعبیر دیگر، «اخلاق در این جهان، دیگر برآمده از امر قدسی یا عقل عملی نیست، بلکه محصول میل و خواســـته و اقتصـــاد لذت اســـت. این فروپاشـــی اخلاقی، پیامد دیگری نیز دارد: تضـــعیف بنیان‌های هویت فردی و اجتماعی. اگر ازدواج فقط یک قرارداد قابل تعویض باشـــد، آن‌گاه خانواده دیگر محلی برای شـــکل‌گیری هویت انسـانی، تجربه‌ی پایدار محبت و تربیت اخلاقی نخواهد بود. کودکان در این نظام نه از والدین، بلکه از سیسـتم تولید می‌شـوند؛ افراد نه از تجربه زیسـته عشـق و فداکاری، بلکه از پروتکل‌های اجتماعی و فنی بهره‌مند می‌شـوند.» (So ، ۲۰۱۹: ۲۳۶)؛ در نتیجه، جامعه‌ای شکل می‌گیرد که در آن ارزش‌ها ابزار هستند، نه مقصد؛ و انسان‌ها بازیچه‌ی نظامی هستند که نه بر پایه حق، بلکه بر پایه میل و مصرف و لذت‌طلبی ساخته شـده اسـت. هاکسـلی با این کنایه تیز، نه تنها نهاد ازدواج، بلکه بنیاد کل اخلاق انســـانی را به چالش می‌کشـــد؛ اخلاقی که در چنبره‌ی نیهیلیســـم به کالایی قابل چانه‌زنی و انقضادار تبدیل شده است.

۳-۳- حذف فردیت و معنا

در جهانی که هاکسلی در دنیای قشنگ نو ترسیم می‌کند، فردیت به‌عنوان جوهره‌ی وجود انسانی در خطر کامل انهدام است. سـاکنان این ناکجاآباد دیگر موجوداتی خودآگاه، مختار و معناجو نیستند، بلکه عناصری همسان‌شده، رام و تابع قواعد تکنیکی تولید و لذت‌اند. در این بسـتر، وحشـی، به‌عنوان نماد انسـانی که هنوز شـعله‌ای از فردیت و معنا را در خود حفظ کرده، سر به شورش برمی‌دارد و خواهان آزادی، خطر، خدا و شعر می‌شود؛ مؤلفه‌هایی که هر یک نمادهایی عمیق از فردیت اصـیل‌اند. این عبارت از زبان وحشـی، تقابل بنیادینی را با پروژه نیهیلیسـتی «حذف فردیت و معنا» به نمایش می‌گذارد.

«من راحتی را نمی‌خواهم. خـدا را می‌خواهم. شـــعر را می‌خواهم. خطر واقعی را می‌خواهم. آزادی را می‌خواهم.»(هاکسلی، ۱۳۵۱: ۲۶۸)

در ادامه، او «شعر» را می‌خواهد؛ نشانه‌ای از عاطفه، تخیل، فردیت خلّاق و زبان وجودی. شعر در دنیای قشنگ نو جایی ندارد، چون زبان به ابزاری برای کنترل و تسـهیل مصـرف تبدیل شـده و ظرفیت وجودی‌اش تهی گشـته اسـت.

شعر اما در خود جوهری از فردیت و رهایی دارد؛ آفرینش‌گری و حس. خواست «خطر واقعی» نیز معنایی مضاعف دارد: در جهانی که همه چیز کنترل‌شده، امن و بی‌حادثه است، انسان از تجربه‌ی اصیل وجودی محروم شده است. خطر، نماد مواجهه با امر ناشناخته، رنج، انتخاب و مسئولیّت است. انسان بی‌خطر، انسانی بی‌اختیار و بی‌تجربه است؛ انسانی همسان‌شده، برنامه‌ریزی‌شده و بی‌خود.

اما شاید مهم‌ترین خواسته‌ی وحشی، «آزادی» باشد؛ نه آزادی صوری یا انتخاب بین کالاها، بلکه آزادی درونی برای معنا بخشیدن به زندگی، انتخاب ارزش‌ها و مواجهه با حقیقت، هرچند دردناک باشد. آزادی، آخرین سنگر فردیت در برابر یکسان‌سازی تکنولوژیک و ایدئولوژیک دنیای قشنگ نو است. در این جهان، افراد همانند محصولاتی مهندسی‌شده‌اند؛ اما وحشی، به‌عنوان انسانی برخاسته از طبیعت، کتاب، تجربه و عاطفه، فریاد می‌زند که «من بودن» را نمی‌فروشد. این فریاد، عصیان علیه نیهیلیسمی است که فردیت را برای آسایش، معنا را برای لذت و تجربه را برای مصرف قربانی می‌کند.

این بخش از رمان عصاره‌ای از نقد بنیادین هاکسلی بر پروژه نیهیلیستی تمدن مدرن است. وحشی، بازتاب انسان فراموش‌شده‌ای است که هنوز در پی فردیت، معنا و زیستی اصیل می‌گردد، حتی اگر به قیمت درد، رنج و طرد از جهان باشد. او با رد کردن راحتی، خواهان بازپس‌گیری قلمرو انسانیت است؛ قلمروی که نیهیلیسم مدرن آن را به تسخیر درآورده و به مکانی بی‌معنا، بی‌خطر، بی‌خدا و بی‌آزادی تبدیل کرده است.

۴-۳- سیطره‌ی لذت‌گرایی منفعلانه

در جامعه‌ای که هاکسلی در دنیای قشنگ نو ترسیم می‌کند، انسان دیگر نه از طریق سرکوب خشن، بلکه از راه لذت به بردگی گرفته می‌شود. این جامعه، شکلی از حکومت توتالیتر را نشان می‌دهد که به جای تحمیل خشونت‌بار اراده‌ی حاکمان، با مهندسی رضایت و گسترش لذت‌های سطحی، افراد را به بردگانی رضایتمند تبدیل کرده است. در چنین بستر فرهنگی و سیاسی، سیطره لذت‌گرایی منفعلانه به یکی از مهم‌ترین ابزارهای سلطه بدل می‌شود؛ سازوکاری که در آن انسان با طیب خاطر از آزادی واقعی، آگاهی انتقادی و حتی رنج‌های ضروری زیستن چشم‌پوشی می‌کند. این فراز از رمان پیوندی مستقیم با مفهوم لذت‌گرایی منفعلانه دارد، جایی که هاکسلی با زبانی افشاگر ماهیت فریبنده این نوع بردگی را آشکار می‌کند:

«حکومت توتالیتر به‌راستی حکومتی کارآمد است که اختیاردار جماعت بردگانی باشد که جبر و زور بر آن‌ها ضرورتی ندارد؛ چراکه عاشق بردگی خویشند.» (هاکسلی، ۱۳۵۱: ۱۹)

در این توصیف، بردگی نه نتیجه اجبار، بلکه پیامد میل است. انسان‌هایی که از طریق لذت، دارو (سوما)، سرگرمی‌های یک‌نواخت و روابط جنسی بی‌قید و بند به آرامش کاذب دست یافته‌اند، دیگر نیازی به آزادی حس

نمی‌کنند. این «عشق به بردگی» نماد کامل لذت‌گرایی منفعلانه است؛ حالتی که در آن، فرد دیگر کنش‌گر نیست، بلکه تنها گیرنده‌ی منفعل لذت‌هایی است که از بالا مهندسی شده‌اند. آزادی در این نظام، تهدید تلقی می‌شود، زیرا با خود اضطراب، مسئولیت، انتخاب و درد به همراه می‌آورد. انسان در این ساختار به موجودی «تن‌آسا» تبدیل شده که هرگونه کنشگری، تأمل یا شورش را به بهانه‌ی حفظ آسایش رد می‌کند.

نکته‌ی مهم در این نظام آن است که افراد نه تنها از این وضعیت ناراضی نیستند، بلکه آن را مطلوب می‌پندارند. این رضایت، نه حاصل آگاهی، بلکه محصول فرآیندهایی نظام‌مند از بی‌حس‌سازی، تهی‌سازی ذهن و جایگزینی ارزش‌ها با امیال گذراست. فرد دیگر نمی‌پرسد، نمی‌طلبد، نمی‌شورد، چرا که دائماً با لذت‌هایی پرشده است که ذهن را از اندیشه و جان را از خواست حقیقت خالی می‌کند. بدین ترتیب، «سیطره لذت‌گرایی منفعلانه» همان شکل نوینی از سلب آزادی است که در آن، قدرت با ابزار سرکوب کار نمی‌کند، بلکه با تولید مداوم لذت‌های بی‌معنا، خودآگاهی را از درون تحلیل می‌برد.

۵-۳- سعادت مصنوعی

در دنیای پادآرمان‌شهری هاکسلی، خوشبختی نه بر پایه‌ی میل آزادانه‌ی فرد، بلکه بر مبنای همسویی با خواسته‌های نظام تعریف می‌شود. این «سعادت»، نه از درون انسان می‌جوشد و نه حاصل تحقّق خود یا معناست، بلکه نتیجه تربیت فرهنگی-ایدئولوژیکی است که ارزش‌ها را از نو تعریف کرده و فضیلت را به «پذیرفتن بایدها» فروکاسته است. عبارت زیر از رمان، به‌خوبی پیوند میان کنترل فرهنگی، سعادت مصنوعی و حذف فردیت را نشان می‌دهد:

«راز سعادت و فضیلت در همین نهفته است. دوست داشتن آنچه آدم باید انجام بدهد.» (هاکسلی، ۱۳۵۱: ۴۱)

این عبارت، تصویری روشن از نوعی «شبیه‌سازی معنا» در جامعه پساانسانی رمان است. در این جامعه، معنا نه از دل تجربه، خرد، یا معنویت پدید می‌آید، بلکه بر اساس استانداردهای از پیش طراحی‌شده و دستوری سیستم شکل می‌گیرد. واژه «باید» در این جمله، حامل نوعی ضرورت نظام‌مند است که دیگر ارتباطی با اخلاق درونی یا ارزش‌های وجودی ندارد، بلکه بازتابی از خواسته‌های ساختار قدرت و نظام کنترل فرهنگی است. دوست داشتن آنچه باید انجام داد، یعنی از خود تهی‌شدن، پذیرش بی‌چون‌وچرای الگوهای از پیش تعیین‌شده و طرد هرگونه حس فردیت یا شورش درونی.

در این‌جا، با یکی از بنیادی‌ترین مؤلفه‌های نیهیلیسم، یعنی «حذف فردیت و معنا» روبرو هستیم. «هنگامی که افراد یاد می‌گیرند دوست بدارند آنچه را که باید انجام دهند، دیگر نیازی به پرسش، تردید و انتخاب وجود ندارد. آن‌ها در واقع به ماشین‌های مطیع و خوشحال تبدیل می‌شوند. فضیلت، به جای آنکه در تقوا، تأمل، یا حق‌طلبی معنا یابد، در اطاعت از برنامه سیستم و رضایت از آنچه داده شده خلاصه می‌شود.» (گرتز، ۱۳۹۹: ۶۱)؛ در این‌جا، کنش

اخلاقی به جای آنکه بر پایه آزادی و مسئولیّت انسانی باشد، بر پایه کنترل نرم و برنامه‌ریزی اجتماعی استوار می‌گردد.

۶-۳- مصرف‌زدگی در هیاهوی صنعت و سوما

در جهان پادآرمان‌شهری «دنیای قشنگ نو»، دیگر خبری از جنگ، فقر، یا بحران‌های معمول جوامع بشری نیست؛ اما این آرامش و رفاه، بهای سنگینی دارد: حذف فردیت، سرکوب آگاهی و تبدیل انسان به موجودی مصرف‌گر و لذت‌طلب که در میان سر و صدای تمدن مکانیکی، صدای خود را نمی‌شنود. هاکسلی در این تصویر، تقابل میان انسان اصیل و انسان تهی‌شده در دنیای نیهیلیستی را به‌روشنی ترسیم می‌کند. بخش زیر از رمان، تجسمی‌ست از زیستِ بی‌معنای انسان در عصر مصرف‌زدگی و ازخودبیگانگی ساختاریافته:

«جنگ و فقر ریشه‌کن شده و صنعت‌گرایی و مصرف‌گرایی به مرحله‌ای دیوانه‌وار رسیده است. آدم‌ها به دنیا می‌آیند، کار می‌کنند، تفریح می‌کنند، در آزادی‌های جنسی غرق می‌شوند و هنگامی که خودِ برترشان از میان آن همه شلوغی فریادِ خودآگاهی برمی‌آورد، چاره‌ی کارشان یک یا دو حب سوما.» (هاکسلی، ۱۳۵۱: ۶۳)

در این توصیف، مصرف‌زدگی به عنوان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های نیهیلیسم به اوج خود رسیده است. جامعه‌ای که در آن انسان‌ها به دنیا می‌آیند نه برای جستجوی معنا، بلکه برای کار کردن، مصرف کردن و تفریحِ بی‌وقفه. صنعت‌گرایی و مصرف‌گرایی «دیوانه‌وار» به تصویری از جهانی بدل شده که در آن تولید نه برای نیاز، بلکه برای استمرار چرخه‌ای بی‌پایان از خرید و مصرف است. این پدیده با «محوریت مکانیکی زیست انسان» گره خورده، جایی که انسان همچون چرخ‌دنده‌ای در نظامی صنعتی عمل می‌کند، فاقد اختیار، پرسش‌گری، یا میل به تعالی. در این جهان، شادی نه یک تجربه عمیق انسانی، بلکه نتیجه‌ای مکانیکی از تکرار ملال‌آور رفتارهایی است که نظام برای بقاء خود تعیین کرده است.

اما در میانه‌ی این ساختار آهنین، هاکسلی با عبارتی چون «وقتی که خودِ برترشان فریاد خودآگاهی برمی‌آورد» ما را به بحران هویت و فردیت رهنمون می‌سازد. در این لحظات نادر، صدای خفه‌شده‌ی آگاهی در درون انسان طنین می‌افکند؛ اما این صدا نه با تفکر، نه با شورش، که با بلعیدن یک یا دو حب از داروی شادی‌آور «سوما» خاموش می‌شود. سوما در اینجا نماد کاملی از سیطره‌ی لذت‌گرایی منفعلانه و تولید لذت مکانیکی است. به‌جای پرداختن به درد، فقدان، یا پرسش از خود، سوما به عنوان مُسکن روانی عمل می‌کند تا انسان‌ها دوباره در نظم مصنوعی و خالی از معنا غرق شوند. این واکنش نشان می‌دهد که نیهیلیسم نه فقط در نفی معنا، بلکه در ایجاد نظامی جایگزین برای سرکوب هرگونه میل به معنا تجلی می‌یابد.

در این جهان، دیگر جایگاهی برای امر متعالی، تجربه‌های تراژیک، یا رنج‌های سازنده وجود ندارد؛ زیرا همه چیز با سازوکارهای شادی مصنوعی پوشانده شده است. این امر، نمونه‌ای از مرگ متافیزیک در معنای نیچه‌ای آن است: جایی که انسان دیگر نه نیاز به خدا دارد، نه نیاز به فلسفه، نه حتی نیاز به اندیشیدن. هرگونه فریاد خودآگاهی، نه با تفکر اخلاقی یا شورش اگزیستانسیالیستی، بلکه با یک حب دارو پاسخ داده می‌شود. از این منظر، بیگانگی و ازخودبیگانگی نه در سطح اجتماعی، بلکه در لایه‌های عمیق وجودی انسان رسوخ کرده است؛ انسان از خویش تهی می‌شود تا آرام‌تر، هماهنگ‌تر و بی‌دردتر زندگی کند.

جامعه‌ای که در آن انسان‌ها دیگر نیازی به جستجو برای حقیقت، معنا یا حتی خود ندارند. همه چیز از پیش تعیین شده، لذت‌مند و کنترل‌شده است. (کیا، ۱۳۷۹: ۱۲)؛ هاکسلی با نبوغی تیزبین، جامعه‌ای را ترسیم می‌کند که در آن فقدان جنگ و فقر، بهایش مرگ معنا، فردیت و آگاهی است. انسان‌ها زنده‌اند، اما نه برای زیستن؛ بلکه برای مصرف، فراموشی و استمرار سازوکار ماشینی که آن‌ها را به ظاهر خوشحال، اما در باطن تهی ساخته است.

٤ نتیجه‌گیری

رمان دنیای قشنگ نو اثر آلدوس هاکسلی، یک نقد فراگیر و چندلایه به جهان مدرنِ درحال‌ظهور است که در آن تکنولوژی، لذت و نظم ماشینی، انسان را از خویشتن، معنا و تجربه‌ی اصیل وجودی جدا می‌کنند. نخستین محور این نقد، سلطه‌ی فزاینده‌ی تکنولوژی و عقلانیت ابزاری بر حیات انسانی است؛ جایی که انسان، از سوژه‌ای آگاه و مختار، به ابژه‌ای مطیع و ماشینی تبدیل می‌شود. این وضعیت با نوعی عبودیت نوین همراه است که در آن، تکنولوژی نه در خدمت انسان، بلکه انسان در خدمت فناوری و بازتولید آن قرار می‌گیرد. در نتیجه، «نیهیلیسم تکنولوژیک» جایگاه معنا و خلاقیّت را سلب می‌کند و نوعی تهی‌شدگی وجودی و اخلاقی را رقم می‌زند.

نیهیلیسم نه تنها در محتوا بلکه در فرم و ساختار روایی رمان نیز حضور دارد. زبان، شخصیّت‌ها، رخدادها و حتی سکوت‌های متن، همه حامل دلالت‌هایی از بی‌معنایی و پوچی‌اند. در این اثر، فرد انسانی تنها در قالب یک سلول از ساختار کلان اجتماعی معنا دارد و در غیاب آن، به سرعت حذف می‌شود. این حذف در سرنوشت شخصیّت‌هایی چون جان و مادرش به‌خوبی نشان داده می‌شود؛ آن‌جا که اندوه، عشق، مرگ و رنج، همگی به عناصری غیرقابل قبول و نابهنجار تبدیل شده‌اند. جهان داستانی رمان دنیای قشنگ نو نمونه‌ای از نیهیلیسم سازمان‌یافته است؛ به این معنا که تهی‌شدن از معنا، نه به صورت فروپاشی، بلکه به شکل ثبات و نظم ساختگی جلوه می‌کند. فقدان معنا در این رمان با لذت و آسایش جایگزین شده است؛ به‌گونه‌ای که فرد حتی متوجه نیهیلیستی بودن زندگی‌اش نمی‌شود. این نکته، یکی از تفاوت‌های اساسی این رمان با آثار دیگری چون «۱۹۸۴» جورج اورول است که نیهیلیسم در آن بیشتر در قالب وحشت و سرکوب دیده می‌شود.

دوره ۱۰. شماره ۳۶ **زمستان** ۱۴۰۵. صفحات ۱۰۹ تا ۱۲۹.

هاکسلی نشان می‌دهد که در جهانی که در آن ارزش‌های اخلاقی در پرتو لذت‌طلبی و نسبیت‌گرایی از بین رفته‌اند، نهادهایی چون خانواده، ازدواج و حتی تربیت، دیگر بنیان‌های معنابخش و انسانی ندارند. جایگزینی عشق، فداکاری و مسئولیّت با مصرف و مطلوبیت آنی، فروپاشی اخلاقی و هویتی را در پی دارد. انسان این جهان، دیگر نه به‌دنبال رشد در روابط انسانی، بلکه به‌دنبال ارضای آنی نیازها و امیال است. از این رو، نهادهای اجتماعی نیز کارکرد اصیل خود را از دست داده و به ابزارهایی برای مدیریت لذت، سرگرمی و تولید مجدد ساختارهای قدرت بدل شده‌اند. این جهان، نظامی است که در آن اخلاق نیز در خدمت اقتصاد مصرف و لذت است.

در نهایت، هاکسلی با تصویر «وحشی» به‌عنوان صدای اعتراض، از امکان بازیابی فردیت، معنا و تجربه‌ی وجودی سخن می‌گوید. وحشی با خواست «خدا»، «شعر»، «خطر» و «آزادی»، علیه یکسان‌سازی و لذت‌گرایی منفعلانه عصیان می‌کند. او نماد انسانی است که حاضر است رنج بکشد تا آزاد باشد و معنا را تجربه کند. در مقابل، جامعه‌ی مهندسی‌شده، آزادی را با رضایت سطحی و بی‌درد جایگزین کرده است. این وضعیت، نه تنها نشانه‌ی مرگ فردیت و کنشگری، بلکه شکل نوینی از بردگی است که در آن انسان با لذت‌ها خاموش می‌شود، نه با زور. چنین جهانی، تصویری هولناک از نیهیلیسم مدرن است که در آن، تکنولوژی و لذت، جای حقیقت و انسانیت را گرفته‌اند.

منابع

- امامی، جواد، (۱۳۳۶)، «آلدس هاکسلی، رمانیسم نو»، **مجله سخن**، سال هشتم، شماره۸.
- ثروت، منصور، (۱۳۹۰)، «**آشنایی با مکتب‌های ادبی**»، چاپ سوم. سخن: تهران.
- دانلدای، کراسبی، (۱۳۸۳)، «نیهیلیسم»، ترجمه‌ی محمود لطفی، **نامه فرهنگ**، شماره ۵۴، صص ۱۰۶–۱۱۱.
- زرشناس، شهریار، (۱۳۸۵)، «**نیهیلیسم**»، چاپ اول، کانون اندیشه جوان: تهران.
- غفوری، علی، (۱۳۷۹)، «**یادداشت‌هایی درباره نیهیلیسم**». دفتر نشر فرهنگ اسلامی: تهران.
- گرتز، نولن، (۱۳۹۹)، «**نیهیلیسم**»، ترجمه‌ی تورج حوری، مازیار: تهران.
- کیا، مژگان، (۱۳۷۹)، «**نیهیلیسم و تأثیر آن بر نقاشی معاصر**»، چاپ اول، نشر تندیس: تهران.
- هاکسلی، آلدوس، (۱۳۵۱)، «**دنیای قشنگ نو**»، ترجمه‌ی سعید حمیدیان، نشر نیلوفر: تهران.
- وهابی، غفور، (۱۳۹۴)، «بررسی و مقایسه فلسفه تاریخ هاکسلی با فلسفه تاریخ هگل»، **تاریخ نو**، شماره یازدهم.

References

Bradshaw, David (2004). "Introduction". In Huxley, Aldous (ed.). Brave New World (Print ed.). London, UK: Vintage.

Emami, Javad. (1991). "Aldous Huxley, the New Romanticism". Sokhan Magazine, Year 8, Issue 8.

Firchow, Peter (1984). The End of Utopia: A Study of Aldous Huxley's Brave New World. Bucknell University Press.

Ghafouri, Ali. (2000). Notes on Nihilism. Tehran: Farhang Islamic Publishing House.

Kia, Mozhgan. (2000). Nihilism and its Impact on Contemporary Painting. First Edition. Tehran: Tandis Publishing House.

Lohnes, Kate (2024). "Brave New World, by Huxley". Encyclopedia Britannica.

So, Derek (2019). "The Use and Misuse of Brave New World in the CRISPR Debate." CRISPR J. 2(5): 316–323. doi:10.1089/crispr.2019.0046. PMID 31599683.

Tharwat, Mansour. (2011). Introduction to Literary Schools. Third Edition. Tehran: Sokhan.

Thody, Philipe (1973). Huxley: A Biographical Introduction. Scribner. ISBN -0 -978 – 1-70188-289.

Wahabi, Ghafour. (2015). “Review and Comparison of Huxley’s Philosophy of History with Hegel’s Philosophy of History.” Tarikh-e-No, No. 11.

Zarshenas, Shahriar. (2006). Nihilism. First Edition. Tehran: Kanun Andisheeh Javan.